

Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
«Національний гірничий університет»

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

по організації самостійної роботи студентів до курсу

**«Проблеми міжкультурної комунікації
та перекладу»**

Дніпропетровськ

2015

Методичні рекомендації по організації самостійної роботи студентів до курсу «Проблеми міжкультурної комунікації та перекладу» /Т. Ю. Введенська - видавництво Нац. гірн. ун-ту– Д.: ДВНЗ «НГУ», 2014. - 54 с.

Автор:

Т. Ю. Введенська, канд. філол. наук, проф.

Рекомендовано до видання редакційною радою Державного ВНЗ «НГУ» (протокол № 8 від 06.03.2015) за поданням методичною комісією за напрямом підготовки «Філологія» (протокол № 7 від 02.03.2015).

Подано методичні рекомендації для організації самостійної роботи студентів до курсу “Проблеми міжкультурної комунікації та перекладу”. Вони містять додаткові матеріали до питань, що повинні розглядатись на лекціях курсу, завдання для самоперевірки та літературні посилання. Призначено для студентів з напряму підготовки «Філологія», спеціальності «Переклад».

Відповідальний за випуск: в.о. завідувача кафедри перекладу

Доктор філологічних наук, професор Алексєєв А.Я.

ЗМІСТ

1.ЛІНГВОЕТНІЧНИЙ БАР'ЄР ЯК ДЕТЕРМІНАНТ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ДІЙ

1.1. Складові лінгвоетнічного бар'єра

1.1.1.Переклад лакун й слів-реалій

1.2. Подолання лінгвоетнічного бар'єра

1.2.1. Переклад власних назв

1.2.2. Переклад фразеологізмів

2.МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ І ПЕРЕКЛАД.

2.1.Явище позитивної ввічливості

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. ЛІНГВОЕТНІЧНИЙ БАР'ЄР ЯК ДЕТЕРМІНАНТ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ДІЙ

1.1. Складові лінгвоетнічного бар'єра

Складовими лінгвоетнічного бар'єра є розбіжності в мовних системах, мовних нормах, узусах та преінформаційних запасах мовців. Лінгвоетнічні особливості мови оригіналу найбільш яскраво втілені в лакунах реалій та фразеологічних одиницях.

Лакуни. Типологія лакун.

Лакуна (від лат. *lacuna* – пробіл, заглиблення) – базові елементи національної специфіки лінгвокультурної спільноти, що ускладнюють переклад її текстів і сприйняття їх іншокультурними реципієнтами через відсутність в одній мові порівняно з іншою певних відповідників мовних одиниць різних рівнів, позначень понять, категорій, асоціативних реакцій, а також паравербальних засобів мовлення [Селіванова 2010, с. 321].

Лакуни суперечать звичному діапазону досвіду мовця, носія іншої мови. Головними ознаками лакун є незрозумілість, незвичність (екзотичність), чужість.

У мовознавстві існують різнопланові класифікації лакун. Систематизовану класифікацію подано в «Лінгвістичній енциклопедії» О. О. Селівановою [Селіванова 2010, с. 321]. Лакуни поділяються на системні та функціональні, або мовні й мовленнєві, мовні й культурологічні. Системні (мовні) лакуни виявляються при зіставленні одиниць різних рівнів мовної системи, а функціональні (мовленнєві) – в мовленні.

Системні лакуни диференціюються залежно від мовного рівня на:

фонетичні (відсутність в одній мові певних фонем, невідповідність інтонаційних конструкцій, наголосу, пауз): так, відсутні в українській мові довгі фонери, що мають місце в англійській і німецькій мовах і диференціюють значення слів: англ. *bed* [bed] – ліжко, а *bird* [bɜ:d] – птах;

англ. **pool** [pu:l] – калюжа, а **pull** [pul] – тягти; англ. **eat** [it:] – їсти, а **it** [it] – воно; нім. **Beet** [be:t] – клумба, а **Bett** [bet] – ліжко; пор. наголос в укр. *сосна, дрова, петля, кропива, столяр, колесо, решето* – рос. *сосна, дрова, петля, крапива, столяр, колесо; решето*; наголос в польській мові на передостанньому (пор. укр. *кіно* // пол. *kińo*; укр. *смола* // пол. *smola*), у французькій на останньому складі (на останній голосній, що вимовляється): *Soleil* (сонце), *amitié* (дружба), *paradis* (рай), *vacances* (канікули) тощо. лексичні (відсутність в одній мові слова-відповідника): рос. *матрешка, кокошник, щипельмени, дудка*; укр. *брить, борщ, вареники, кобза, трембіта*; ісп. *сомбреро*; пол. *бігос*; англ. *хагіс*; груз. *чача*. номінативні (невідповідність статусу найменувань у двох мовах, наприклад, відповідником простого слова однієї мови є композит або сполука іншої): рос. *железная дорога* – укр. *залізниця*, рос. *шахматная доска* – укр. *шахівниця*, рос. *научный работник* – укр. *науковець*, англ. *barber* – укр. *пара над водою в морозний день*. морфологічні (відсутність в одній мові певної морфологічної категорії порівняно з іншою): дійсні дієприкметники відсутні в українській мові: рос. *цветущий сад* // укр. *садок, що цвіте*; герундій має місце в англійській, відсутній в українській мові: *He started walking backwards, beaming, drinking them in* (Ролінг, Гаррі Поттер і смертельні реліквії) // *Він розвернувся й пішов спиною вперед, сяючи усмішкою й радіючи, що бачить друзів*. синтаксичні (невідповідність синтаксичної будови у мовах): укр. *У нього карі очі* // англ. *He has brown eyes* // нім. *Er hat braune Augen* // пол. *Ma brązowe oczy*. стилістичні (розбіжність відповідників за стилістичною забарвленістю): пор.: рос. *глаза* (нейтр.) – *очи* (стилістично забарвлене: поетичне, високе) // укр. *очі* – нейтр. До складу **функціональних лакун** відносять: діяльнісно-комунікативні (невідповідність різного роду комунікативно релевантних кінем – фонаційних, жестів, міміки, рухів тіла, голови, ніг; типу погляду, відстані комунікантів, часових особливостей спілкування, торкань, постави тощо). Кивок голови у росіян, українців – так, у болгар – ні.

культурологічні, зумовлені особливостями національної ментальності й культури, мовленнєвого етикету;

лакуни культурного простору (специфіка реалій: національних страв, одиниць міри, свят, обрядів і т. ін.). Лакуни культурного простору включають лакуни сприйняття відстані, етнографічні, пов'язані з побутом, лакуни культурного запасу (символічні) [Селіванова 2010, с. 321].

У теорії міжкультурної комунікації лакуни диференціюються на:

суб'єктивні, або національно-психологічні;

лакуни комунікативної діяльності,

лакуни культурного простору,

текстові.

У межах **національно-психологічних лакун** виокремлено:

лакуни характеру згідно самооцінки етносу або оцінки його іншими етносами; внутрішні силогічні лакуни, що представляють спосіб мислення народу; культурно-емоційні, що стосуються публічного висловлення почуттів; лакуни гумору. Існують інші класифікації лакун. Так, за принципом співвідношення слова з концептом виділені:

лексичні – за умови відсутності слова чи сполуки в іншій мові та при наявності концепту;

семантичні – при відсутності семми, але при наявності концепту;

концептуальні (когнітивні) – при відсутності концепту та слова [Селіванова 2010, с. 321].

Термін *лакуна* в перекладознавстві ототожнюється з безеквівалентною лексикою, хоч вони перебувають у відношеннях включення другої до першої (не всяка лакуна є безеквівалентною). Дослідники пропонують розмежувати когнітивні лакуни як безеквівалентні слова, а відсутність слів і семм ототожнювати із власне лакунами. Лакуни називають також терміном *реалії* (Р. Брислін), проте реалії належать до концептуальних лакун [Селіванова 2010, с. 321].

2. Реалії та їхня типологія.

Лакуни культурного простору називають реаліями (які позначають національні страви, одиниці міри, свята, обряди тощо, а також сприйняття відстані, етнографічні, пов'язані з побутом, лакуни культурного запасу (символічні)) [Селіванова 2010, с. 321]. Р. П. Зорівчак визначає реалії як «моноксемні та полілексемні одиниці, що вміщують як основне лексичне значення традиційно закріплений комплекс краєзнавчої інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови сприймача» [цит. за: Кияк, Науменко, Огуй, с. 148]. О. Д. Швейцер реаліями називає одиниці національної мови, що позначають унікальні референти, властиві одній лінгвокультурі та відсутні в іншій [Швейцер 1973, с. 251].

Лексичні одиниці, що передають культурну інформацію (реалії), діляться на ряд тематичних груп (С. Влахов, С. Флорін, В. С. Виноградов):

а) Житло, майно:

Ранчо (Бразилія): 1. Хижа із пальмового листя чи соломи; 2. Ферма, садиба.

Фазенда (Бразилія) – помістя.

Хата – «беленый крестьянский дом на Украине, юге России» [Ожегов, с. 861].

Изба – «деревянный крестьянский дом» [Ожегов, с. 237].

Сакля – житло горців Кавказу. *Чурек і сакля – все твоє; Воно не прошене, не дане, Ніхто й не возьме за своє, Не поведе тебе в кайданах* (Тарас Шевченко) [СУМ, т. 9, с. 17].

Макогон – «дерев'яний стержень із потовщеним заокругленим кінцем, яким розтирають у макітрі мак, пшоно тощо». *До Хіврі сікався [Солоній], за макогін хватався, І не на жарт-таки, сердега, розгулявся* (Гулак-Артемовський) [СУМ, т. 4, с. 603]. *Макітра* – «вид глиняного посуду великого розміру напівсферичної форми з широким отвором» [СУМ, т. 4, с. 602]: *Вареники ті самі, та інша макітра* (Українські народні прислів'я та приказки).

Мачете – великий ніж, тесак, для сільськогосподарських робіт в латиноамериканських країнах.

Рубель – «вузька дерев'яна дошка з ручкою і поперечними зарубками для качання білизни». *Випрали ми сім пар онучок, сушили на кабиці, моя жінка викачала їх рублем та качалкою, щоб м'які були, як пух* (Юрій Яновський) [СУМ, т. 8, с. 892].

б) Одяг, головні убори:

Пончо – накидка, плащ з прорізом для голови в латиноамериканських країнах.

Сарапе – подібна одежа в Мексиці.

Пала – подібна одежа в Бразилії.

Сомбреро (Мексика, Чілі. Від ісп. *Sombrero, Sombra* – тінь) – селянський широкополий капелюх із листя рослини з тією ж назвою.

Бриль (укр.) – «головний убір з широкими полями». *Меркурій низько поклонився, Перед Зевесом бриль ізняв* (Іван Котляревський) [СУМ, т. 1, с. 236].

Постоли (укр.) – 1. заст. М'яке селянське взуття з цілого шматка шкіри без пришивної підошви, яке звичайно носили з онучами, прив'язуючи до ніг мотузками (волоками). *Куди ти вбрався на стіл з постолами?* (Номис); 2. діал. Те саме, що личаки. *А ще, правда, на козакові Постоли в'язові* (Українські народні думи...) [СУМ, т. 7, с. 377].

Ланти (рос.) – «в старое время: крестьянская обувь, сплетенная из лыка, охватывающая только стопу. *Липовые ланти. Лантем щи хлебает кто-н.* (совершенно необразован, некультурен; разг. шутл.). *Лапотная деревня* (перен.: нищая и некультурная; устар.) [Ожегов, с. 319].

Плахта (укр.) – «жіночий одяг типу спідниці, зроблений із двох зшитих до половини полотнищ переважно вовняної картатої тканини». *Продай, милий, дві телички, Та справ мені дві спіднички, Щоб я в плахті не ходила, Щоб я людей не смішила* (Павло Чубинський) [СУМ, т. 6, с. 571].

Сарафан (рос.) – 1. В старое время: женская крестьянская одежда, род платья без рукавов, надеваемая поверх рубашки с длинными рукавами [Ожегов, с. 697].

Тулуп (рос.) – «долгополая меховая шуба, обычно нагольная, не крытая сукном». *Овчинный тулуп* [Ожегов, с. 816].

Кожух (укр.) – «довга, не вкрита сукном шуба з великим коміром, пошита звичайно з овечої шкіри хутром до середини». *Одягнувши нові, кримських смушків кожухи, стали [козаки] виходити* (Квітка-Основ'яненко); *А сам сотник у кожусі.. Коло клуні походжає* (Тарас Шевченко) [СУМ, т. 4, с. 208].

в) Їжа, напої:

Чича – кукурудзяна горілка в латиноамериканських країнах.

Чача – грузинський алкогольний напій, що відноситься до класу виноградних брендів.

Грапа – італійський алкогольний напій, що відноситься до класу виноградних брендів.

Текіла (Мексика; ісп. *tequila*) – алкогольний напій (горілка) із соку агави, що виробляється зазвичай на околицях Текіли – міста у Мексиці.

Сангрія – напій із води, червоного вина та цукру, що настоявся на фруктах.

Самогон – «український алкогольний напій (горілка), який виготовляють кустарним способом із буряків, картоплі, цукру тощо» [СУМ, т. 9, с. 33].

г) Види праці та заняття:

родео – в латиноамериканських країнах згін скоту.

д) грошові знаки, одиниці міри:

Песо – основна грошова одиниця багатьох латиноамериканських країн.

Болівар – грошова одиниця Венесуели.

Соль – грошова одиниця Перу.

Гривня – основна грошова одиниця України.

Рубль – основна грошова одиниця Росії.

Копійка // копейка – розмінна грошова одиниця України та Росії.

Злотий – основна грошова одиниця Польщі.

Ліга – старина міра відстані в Латинській Америці.

Ярд (англ. *yard*) – міра довжини, 1 ярд – 0,9144 м.

Фут (англ. *foot*) – міра довжини, 1 фут – 0,305 м.

Дюйм (англ.) – міра довжини, 1 дюйм – 2,539 м.

е) Музичні інструменти, народні танці та пісні, виконавці:

Гусли // гуслі – «старовинний народний багатострунний щипковий музичний інструмент». *Писані джерела відзначають існування у східних слов'ян струнного музичного інструмента – гусел* (Історія УРСР) [СУМ, т. 2, с. 198].

Балалайка – російський народний музичний триструнний інструмент з декою у формі трикутника. *Вечорами вже молодь забігає до хати, балалайка побренькує, пісні гудуть* (Олесь Гончар). *Сопілка* – «український народний духовий музичний інструмент із дерева або очерету, що має форму порожнистої трубки з отворами». *Якийсь парубок став грати на сопілці* (Наталія Кобринська) [СУМ, т. 9, с. 461].

Кобзар – «український народний співець, що супроводить свій спів грою на кобзі». *Вітер віє-повіває, По полю гуляє. На могилі кобзар сидить Та на кобзі грає* (Тарас Шевченко) [СУМ, т. 4, с. 200].

ж) Народні свята, ігри:

Родео – свято скотарів, на якому змагаються в киданні ласо, приборканні диких коней тощо.

з) Звертання:

ніньо – молодий господар, пан в Латиноамериканських країнах.

нінья – пані, господарка в Латиноамериканських країнах.

аміто – господар в Латиноамериканських країнах.

пор.: рос. *господин, госпожа* // пол., укр. *пан, пані* // фр. *мосьє, мадам, мадемуазель* // нім. *гер, фрау* // англ. *сер, міс, місіс*.

Етнографічні та міфологічні реалії

а) етнічні та соціальні спільноти та їхні представники: *інки, аймара, кечуа, гуарани, майа, ацтеки (астеки), сапотеки, науатль (нахуатль), гуайми, араукани, тамойо* (індійські племена).

б) **божества, казкові істоти, легендарні місця:** рос. *Ярило, змей Горыныч, Кощей Бессмертный, Баба-Яга, Василиса-Прекрасная, Марья-Моревна*; укр. *Котигорошко, Івасик-телесик*.

Реалії світу природи

а) **тварини:** *лама, гуанако* (різновиди лами), *вискача* (вид гризуна), *анаконда, маха, курийю* (види удавів);

б) **рослини:** *кебрачо, омбу, сейба, хукаро, манго, мангле, гуай-або, тотумо, алоборрачо, жакейра, балса, кока, мандиока, агуакате* (види дерев і кущів).

в) **ландшафт, пейзаж:**

Сельва – тропічний ліс.

Пампа – аргентинський та уругвайський степ.

Саванна – венесуельські та колумбійські степи.

Сертан – засушливі райони Бразилії.

Полонина – «безліса ділянка верхнього поясу Українських Карпат, яка використовується для пасовиська та сінокоосу» [СУМ, т. 7, с. 94].

Реалії державно-адміністративного устрою суспільного життя

а) **Адміністративні одиниці та державні інститути:** *територія* (Аргентина, Венесуела), *штат, область, край, округ*.

б) **Суспільні організації, партії тощо, їхні функціонери й учасники:** *партія регіонів, Батьківщина, Удар; торі*.

д) **Громадянські професії, титули та звання:** *лорд, принц, граф, президент, король, канцлер*.

Ономастичні реалії

У літературних творах є немало реальних і вигаданих імен. У літературному перекладі власні імена не тільки називають, а й указують на національну приналежність. Таким чином, власні назви сприяють збереженню в перекладі національного колориту оригіналу.

а) **Антропоніми.**

Загальні імена та прізвища:

Ісп. *Хуан, Педро, Беатрис, Кармен, Кароліна, Гальвес, Сільва, Альварес*;
Укр. *Галина, Петро, Микола, Володимир, Михайло, Сашко; Петренко, Іваненко*;
Рос. *Марья, Алена, Нюра, Владимир, Михаил, Саша; Петров, Сидоров, Седых*;
Англ. *Джордж, Джон, Джек, Майкл, Томас, Том, Моллі, Бет, Мері, Розмарі*.
Фр. *Jean (Жан), Theo (Тео), Lucas (Лукас), Nicolas (Ніколя), Julien (Жульєн), Guillaume (Гійом), Philippe (Філін), Eric (Ерік), Pascal (Паскаль), Sebastien (Себастьян); Louise (Луїз), Josephine (Джозефін), Emma (Емма), Marine (Марін), Manon (Манон), Julie (Жюлі), Pauline (Полін), Emilie (Емілі), Pascal (Паскаль)*.

Індивідуальні імена та прізвища, що називають відомих політичних діячів, літераторів, художників, артистів, спортсменів й інших знаменитостей і часто потребуючих в перекладах особливих коментарів: *Ленін, Сталін, Гітлер, Карл Маркс, Клара Цеткін, Джордано Бруно, Левітан, Рафаель, Гюго, Шекспір, Агата Крісті, Едгар По, Клінтон, Буш, Єльцин, Путін, Андрій Шевченко, Кличко*.

б) Топоніми. У перекладознавстві назви реальних географічних об'єктів В. С. Виноградов вважає доцільним розділити на дві групи: звичні та меморіальні топоніми. Другі з них несуть в собі, крім указання на геооб'єкт, додаткову змістову інформацію, яка для перекладача буває надзвичайно важливою: *Китайский квартал – средоточие притонов и публичных домов в Барселоне. Махалаонда – селение неподалеку от Мадрида, жители которого в средние века были постоянной мишенью для насмешек относительно их необразованности* [див.: Виноградов, с. 111].

в) Імена літературних героїв. У художніх текстах постійно зустрічаються згадки про персонажів інших творів літератури. У перекладах вони коментуються *Дон Кіхот, Санчо Панса, Дульсинея, Ромео та Джульєта, Гамлет, Отелло, Яго, король Лір, місіс Марпл, Пуаро, Холмс, Наташа Ростова, Анна Карєніна, Євгеній Онегін*.

г) Назви компаній, музеїв, театрів, палаців, ресторанів, магазинів, пляжів, аеропортів тощо. Усі ці імена перекладачу важливо знати для правильного розуміння та відтворення тексту: *Лувр, Єлсейські поля*; рос. *Красная площадь, Эрмитаж, Третьяковская галерея*.

Символи

Символи – естетично канонізовані, культурно значущі концептуальні структури іншої, ніж первинний зміст реалії чи знака, понятійної сфери, яка характеризується образністю, мотивованістю, дейктичністю, імперативністю, психологічністю.

а) Вегетативні символи:

Калина – в Україні символ життя, крові, вогню; дерево українського роду. Ягоди калини червоні, що символізують безсмертя роду. *Калина* на рушнику – символ неперервності сімейного життя.

Дуб і калина – в Україні символи сили та краси.

Береза – в Росії символ чистоти, весни, жіночої молодості та краси.

Сакура – в Японії символ жіночої молодості та краси, чистоти, благополуччя.

Троянда – це символ Англії. У християнській символіці червона троянда була символом мучеництва, а біла – символом невинності. Існував орден лицарів Троянди та Хреста, а війна Йорків і Ланкастерів 1455-1485 рр. була названа війною Червоної та Білої троянди.

б) Анімалістичні символи:

Кінь – символ мужності та грації в Монголії.

Півень – один із символів Франції. За однією з версій, півень став символом Франції тому, що французи вважають себе потомками галлів, а з латини «галли» та «півні» звучать однаково – *gallus*.

За народними повір'ями, нічні примари зникають з першим криком півня. Цей притаманний півню сонячний захисний символізм простежується з найдавніших часів, він був широко поширений на Близькому Сході. Мотив півня, що розганяє своїм криком нечисту силу та відлякує мерців, утворює кульмінацію в казках слов'ян (пор. також М. Гоголь «Вій»).

Слон – символ помірності, співчуття, вічності, верховної влади. У Таїланді, Камбоджі та Бірмі білий слон став символом родючості та злив.

в) Кольорова символіка:

Зелений – 1. Колір надії, символ кращого майбутнього (Панама, Чілі), 2. Символ родючості, удачі, чуттєвості, сексуальності (Іспанія); 3. Символ природи, покою та гармонії (Китай).

Білий колір в традиційній китайській культурі вважається кольором жалоби. *Біла справа* – похорони (пор. колір жалоби в Іспанія в середні віки – *жовтий*; *темно-ліловий*, *фіолетовий* – колір жалоби в Іспанія, Чілі; *чорний* – в європейській культурі). Зверхню людину китайці називають *білі очі*; негативних персонажів пекінської опери визнавали за матово-білим обличчям (пор. в європейській культурі *білий* колір символізує все позитивне). У сучасній китайській культурі *білий* колір одержує нові конотації: *ангел в білому халаті* – лікар.

Червоний в традиційній китайській культурі найемоційніший колір: символ радості, кохання, щастя, сонця, життєвої активності людини. Традиційне китайське весільне вбрання червоного кольору. *Червона справа* – весілля. *Червона квасоля* в класичній китайській поезії – символ кохання й пристрасті. Проте *червоні очі* – заздрощі. (Лю Юй Ін «Цветобозначение и символика цвета в китайской культуре»).

г) Фольклорні, історичні, літературно-книжні алюзії. У них є натяк на образ життя, поведінку, риси характеру, діяння історичних, фольклорних і літературних героїв, на історичні події, на міфи, літературні твори.

д) Мовні алюзії. У них є натяк на який-небудь фразеологізм, прислів'я, крилатий чи бродячий вислів. У перекладі книги Шамфора зустрічаємо: «*Две придворные дамы, проезжая по Новому мосту за какие-нибудь две минуты, успели увидеть там и монаха, и белую лошадь. Тогда одна из них, толкнув подругу локтем, заметила: «Что до шлюхи, то уж нам-то ее высматривать незачем».* Російському чи українському читачеві без коментаря не зрозуміти натяку в анекдоті на стару французьку приказку

«Когда по Новому мосту ни пойдешь, всегда встретишь там монаха, белую лошадь и шлюху» [див.: Виноградов, с. 113].

Для позначення реалій в лексикології використовують термін *екзотизм*.

Екзотизми – слова, що позначають властиві іншим народам або країнам поняття: *чалма* – мусульманський головний убір; *мінарет* – башта біля мечеті, з якої закликають мусульман молитися.

– *Паничи! паничи! сюды! сюды!* – говорили они со всех сторон. – *Ось бублики, маковники, вертычки, буханци хороши! ей-богу, хороши! на меду! сама пекла!* (Гоголь, Вий).

Хозяин *хаты* ... говорил, обращаясь к своей жене: «*Жинко! то, что поют школяры, должно быть очень разумное; вынеси им сала и что-нибудь такого, что у нас есть!*» И целая миска *вареников* валилась в мешок. Порядочный кус сала, несколько *паляниц*, а иногда и связанная курица помещались вместе (Гоголь, Вий).

... ключник, схожий на старого вола, *євнух*, наділений силою теж ледве не волячою, у високій *чалмі*, в розхристаному шовковому халаті, ... кричав, аж пінився, підганяв гребців, (Загребельний, Роксолана).

Зберегти національну своєрідність оригіналу в перекладі – завдання тяжке. І. Кашкін справедливо стверджував, що «ощущение чужеземности в переводе достигается не внешней формальной экзотикой, не поверхностным копированием чужезычия, а путем глубоко понятой и чутко переданной сути, в которой заключена национальная особенность оригинала...» [цит. за: Виноградов, с. 111].

3. Способи перекладу слів-реалій.

С. Влахов і С. Флорін передбачають кілька прийомів передачі реалій в перекладі:

I – транскрипція (транслітерація),

II – власне переклад, що включає: 1) неологізми (калька, полукалька, освоєння, семантичний неологізм), 2) заміна реалій, 3) приблизний переклад

(родо-видова заміна, функціональний аналог і опис, пояснення, тлумачення),
4) контекстуальний переклад.

Ю. А. Сорокін, І. Ю. Марковіна, О. О. Селіванова вбачають усунення інтерактивних перешкод, що виникли в результаті лакун, в прийомах їхньої компенсації:

- 1) тлумаченнях, примітках, виносках, коментарях;
- 2) заміні концепту на більш близький;
- 3) порівнянні з етнічним прототипом одного класу реалій у двох мовах;
- 4) генералізації (заміни гіперонімом);
- 5) еквонімізації (заміни іншою назвою видового предмета того самого класу);
- 6) заміни теми на більш близьку для іншої культури з метою збереження оцінки, емотивності фрагмента;
- 7) запозичення шляхом транскрипції, транслітерації, напівкалькування, калькування і т. ін. [Селіванова 2010, с. 321].

Транскрипція (транслітерація). При першій появі в тексті транскрибоване слово зазвичай супроводжується виноскою або поясненнями, що вміло вводяться в текст перекладу. Досвідчені перекладачі та теоретики перекладу не раз закликали колег зберігати почуття міри при використанні іншомовних слів у перекладі. Надмірне захоплення транскрибуванням іншомовних слів, що позначають реалії; а не так уже й рідко прийнятих за них, не тільки не сприяє збереженню національного колориту, а, навпаки, знищує його, захаращуючи російську розповідь і змушуючи читача спотикатися на кожному кроці об непотрібні екзотизми.

«Я могу сослаться на опыт такого превосходного русского писателя, как Короленко, – пишет с цього приводу М. М. Любимов. – По-видимому, он считал, что злоупотребление иноязычными словами – это линия наименьшего сопротивления. Как всякий большой художник, он шел по линии наибольшего сопротивления. Он так описывал внешность якутов, их юрты, их утварь, их нравы и образ жизни, он так описывал якутскую природу, что по прочтении его рассказов у нас создается впечатление, будто

мы вместе с ним пожилы в дореволюционной Якутии. Вводит иноязычные слова допустимо в тех случаях, когда то или иное понятие, та или иная реалья не находят себе эквивалента в русском языке» [див.: Виноградов, с. 111].

Калькування. У художньому перекладі цей прийом застосовується для передачі індивідуально-авторських неологізмів, коли перекладач створює виразні оказіональні слова. Таких словесних «придумок» і кальок багато серед загальних і власних імен. Калькуються традиційно деякі власні назви: газета «Красная звезда» – «*The Red Star*», Красная площадь – *The Red Square* (проте *ulitsa*, *prospekt* і їхні назви транскрибуються), *Liberal Party* – *Ліберальна партія*. Калькування використовують для перекладу прислів'їв і приказок, коли із-за різних причин необхідно зберегти не тільки їхній зміст, але й образно-сміслову основу. Структурно-семантичне калькування іноземних слів часто застосовується в перекладах наукової літератури.

Гіпо-гіперонімічний переклад. Для цього способу перекладу характерно установлення відношення еквівалентності між словом оригіналу, що передає видове поняття-реалію, та словом в мові перекладу, що називає відповідне родове поняття, чи навпаки. З іспанської словам *нопаль* (вид кактуса), *кебрачо* (вид дерева) чи *грана* (вид горілки) будуть відповідати в українськму перекладі їхні міжмовні гіпероніми (родові поняття): *кактус*, *дерево*, *горілка*. Такий спосіб перекладу Ю. А. Сорокін, І. Ю. Марковіна, називаючи компенсацією, ілюструють цікавим прикладом: назву американської п'єси Д.-Л. Коуберна «*The Gin Game*» (буквально: «Гра в джин») було перекладено російською мовою «Игра в карты». Лакуна компенсована в результаті заміни конкретної назви гри *джин* загальним поняттям *гра в карти* [див.: Сорокін, Марковіна, с. 83].

Еквонімізація (уподібнення, заміна концепту на більш близький для реципієнта) – це заміна в перекладі іншою назвою видового предмета того самого класу.

Уподібнені слова, за В. С. Виноградовим, називають поняття, супідрядні по відношенню до родового поняття: *бомбачі – шаровари, мачете – тесак, боліче – кеглі, ранчо – хата, хижка* [див.: Виноградов, с. 111].

Суть такого прийому пояснюють Ю. А. Сорокін, І. Ю. Марковіна: в тексті однієї культури з'являються елементи іншої – схожі чи близькі з елементами культури оригіналу, та повністю не співпадають з ними. Опорними елементами для такої заміни можуть бути знайомі реципієнту реалії, що є елементами рідної для нього культури, або реалії, відомі носіям багатьох культур. Приклад із російськомовного публіцистичного тексту: *Пьеса Коумберна получила Пулитцеровскую премию, исполнители – премию «Тони», что в американском театре также почетно, как «Оскар» в кино* [див.: Сорокін, Марковіна, с. 83].

Тлумачення, коментарі, виноски, примітки.

У випадках тлумачення реалії (перифрастичного (описового, дескриптивного, експлікативного перекладу) відповідники установлюються між словом (або фразеологізмом) оригіналу та словосполученням перекладу, що пояснює його зміст: *пучеро* – суп (юшка) з яловичини, *сельве* – тропічний ліс. За В. С. Виноградовим, перифраза нерідко поєднується з транскрипцією, замінюючи коментар, роблячи природнішим відповідне оригіналу перекладне авторське мовлення, коли його не перериває виноска. *Хуана поставила на стол пучеро, похлебку из говядины, и все принялись за еду* – приклад поєднання транскрипції та дескриптивного перекладу [див.: Виноградов, с. 111].

Перекладачка роману О. Гончара «Собор» І. Новосельцева залишає в російському перекладі українську реалію, пояснюючи її значення за допомогою синоніма: *Стоить птаха, поглядає з соборної висоти на улюблену свою з жабенятами сагу...* (О. Гончар, Собор) // *Стоит птица, поглядывает с соборной высоты на излюбленную свою сагу – озерцо с лягушатами ...*

У російський переклад англійської казки «Воду заперли» перекладачка Н. Шерешевська гармонійно вводить реалію та пояснює її: *А вы, наверное,*

знаете, что в давние времена во всем Деворшинском графстве вряд ли нашелся бы хоть один дом без своего **домового**, или, как их еще называли, **брауни**.

Російський переклад англійської казки «Юний Роланд» (переклад Г. Кружкова) супроводжують **виноски** – «пояснення, примітки до тексту, поміщені під ним» [СУМ, т. 1, с. 443]: *Тогда отправился старший брат к волшебнику Мерлину и спросил, не знает ли тот, где искать леди Эллен. – Прекрасную леди Эллен, – ответил Мерлин, – похитили эльфы. (Мерлин – могущественный чародей, мудрец и пророк. Один из наиболее популярных персонажей британского фольклора; эльфы – в германо-скандинавской мифологии духи природы, легкие, воздушные существа, наделенные волшебными способностями).*

Примітки як короткі записи, що є поясненням реалії супроводжуючи публіцистичні, а інколи художні, перекладні тексти, можуть подаватися в дужках після реалії; та часто примітки як додатки до художнього перекладного тексту поміщаються в

кінці книги. Так, примітка до російського перекладу раннього драматичного твору Гі де Мопассана «В старі роки» (переклад Н. Манухіної) розміщені після тексту: *Хозяин мой вбежал весь бледный, потрясенный: «Беда! Там Синие! Видны уж батальоны!»* (с. 128). **Синие** – *войска французской революции 18 века* (с. 363). **Реалії** – слова, що позначають предмети, процеси та явища, характерні для життя та побуту певної країни, але не відзначаються науковою точністю визначення, властивою термінам. Розподіл слів-реалій (або просто реалій) на неологізми та архаїзми, з лінгвістичного погляду, є дуже важливим критерієм, хоча й не є сталим. Радикальні зміни в суспільстві на межі ХХІ століття справили безпосередній вплив на семантичну трансформацію реалій або так званих реалій-американізмів. Активізація процесу розширення семантики мов виявляється в процесі проникнення елементів однієї мови в іншу, з однієї сфери в іншу (детермінологізація, елімінація первинного значення та ін.), у переході слів з

екзотичної лексики в повсякденну. Тобто відбувається певний перехід реалій з однієї категорії в іншу. Розподіл реалій на неологізми та архаїзми дозволяє простежити шлях становлення реалії як явища у мові та її розвиток. Наприклад реалія-американізм *блокбастер* (англ. *block-buster*); *розм.* 1) *бомба великого калібру*; 2) *кіно*; *дорогий кінофільм, відмітний пишнотою постановки*; 3) *спекулянт міською нерухомістю (будинками, ділянками)*. У російській та українській мовах слово «блокбастер» набуло поширення в іншому значенні, яке послужило підставою для оцінного осмислення його в мікротекстах преси як шалено дорогих (фільмів). Ця реалія з'явилася наприкінці ХХ сторіччя з появою на території колишнього Радянського Союзу голівудських фільмів. Одразу після своєї появи реалія *блокбастер* стала неологізмом останніх століть. Зараз же вона втратила свою новизну та майже повністю адаптувалася до української мови. Наступний етап розвитку цієї реалії – втрата своєї життєздатності, тобто вона перетвориться на реалію-архаїзм. Подібні процеси носять регулярний характер і сприяють успішному освоєнню неологізмів англійського походження мовою-реципієнтом. Набуття високої словотворчої активності реалій прискорюється ще й появою на сторінках преси великої кількості реалій-американізмів, або англіцизмів. І це не дивно, адже саме стиль засобів масової інформації робить значний внесок до появи та поширення реалій, оскільки саме в ньому (та в декількох інших функціональних стилях мови) спостерігається найбільша концентрація слів-реалій. Беручи до уваги їхнє денотативне й конотативне значення, вони можуть бути вжиті як у позитивному, так і в негативному ставленні до події чи явищ через надзвичайну забарвленість та експресивність висловлювання. Специфічні завдання опозиційної преси (різке критичне освітлення соціально-політичних реалій, пропаганда) впливають на особливості стилю газет і журналів, форму подачі інформації, характер використання лексичних одиниць в текстовому матеріалі. Достатньо часто залучаючи іншомовні одиниці, тобто реалії, до контексту, автори вважають за краще використовувати їх перш за все для викриття неприйнятних для них

політичних і економічних явищ у житті соціуму. Цим пояснюється тенденція до вживання реалій-англіцизмів опозиційною пресою в експресивній функції за майже повного ігнорування інформативної. В цілому англіцизми авторами такої преси сприймаються не просто як реалії неологізми, а як символи ворожого світу. Тому відношення до них не менш негативне, ніж до реалій, які вони позначають. Саме виходячи з такого сприйняття, автори-опозиціонери використовують ті дискурсивні прийоми, які володіють найбільшим «ефектом відчуженості», містять суб'єктивно-негативну оцінку проблематики, що міститься в мікротексті. На сторінках неопозиційної преси англо-американізми вживаються в основному в інформативній функції, яка сприяє освоєнню неологізмів у мові-реципієнті. Вживання неологізмів при цьому часто супроводжується роз'яснювальним коментуванням автора публікацій. Тобто використанням одного із засобів перекладу слів-реалій, а саме – комбінована реномінація. **Дев'ять засобів** (транскрипція та транслітерація, гіперонімічний переклад, дескриптивна перифраза, калькування, комбінована реномінація, транспозиція на конотативному рівні, метод уподібнення, контекстуальне розтлумачення реалій та відшукування ситуативного відповідника) не є повним списком перекладу реалій. Кожен перекладач сам повинен оцінити, уважно вивчити та виділити свій власний «набір засобів перекладу». Потрібно розуміти, що під час перекладу відбувається адаптація тексту до нового отримувача, котра є причиною змін в інформації, що міститься у вихідному тексті. Урахування функціональної ролі, яку відіграє реалія в тому чи іншому повідомленні, є найважливішим принципом прагматичного аспекту перекладу. Однак не завжди вдається зберегти реалію або замінити її еквівалентом іншої культури. Особливо часто це спостерігається при передачі реальних конкретних асоціацій з певним предметом, що становить специфіку лексичного значення слова.

1.2. Подолання лінгвостетичного бар'єра

1.2.1. Переклад власних назв

Під власними назвами розуміють слова чи словосполучення, що позначають одиничний предмет із ряду однорідних (*Петро, Чумацький Шлях*). Вони відрізняються від загальних назв, які позначають однорідні предмети, наприклад, *людина, небесне тіло*.

До складу власних назв включають *антропоніми* - імена, прізвища людей; *топоніми* - назви географічних об'єктів; *зооніми* - клички тварин; *фітоніми* - власні назви рослин; *хремапоніми* - власні назви предметів матеріальної культури - "Царь-пушка", алмаз "Шапка Мономаха"; *астроніми* - назви окремих небесних тіл; *ідеоніми* - назви явищ духовної культури - епоха "Відродження", назви художніх творів.

Кожна власна назва походить від загальних назв, так званих апслативів, наприклад, Адам - др.-євр. "земляний", Єва - др.-євр. Хава - "першоджерело життя". Прізвище Кравець містить внутрішню форму "краяти": рос.Портной від порты- одяг.

Відтворюватись ВН можуть способом транскрипції (Shakespeare-Шекспір); транслітерації (Шакеспсарє); калькування внутрішньої форми та морфологічної будови (списоверженець); описового витлумачення (великий англійський драматург, поет 16-17 ст.).

При перекладі власних назв, що закріпилися у історичній і культурній традиції, вдаються до транскрипції. Наприклад, Царь Иван Грозный не можна перекладати, орієнтуючись на внутрішню форму, апелативне значення - "Лихий, Грізний".

Так само російський поет *Пушкін* не буде в українському перекладі *Гарматниковим*, а український *Шевченко* не станс в російському перекладі *Сапожниковым*.

Спосіб збереження історично закріпленої назви отримав назву традиційної передачі. Буває, що традиційна назва містить помилкове

відтворення власної назви, наприклад, *isp. Andalućia*- Андалузія, замість *Андалусія*.

Список традиційних власних назв наводиться у відповідних довідниках, інструкціях картографічних органів.

Для перекладознавства, так само як і для редакторського опрацювання, важливими є особливості перекладу так званих промовистих власних назв, поетонімів.

Такі *власні назви* трапляються лише в художніх текстах і публіцистичних як засіб емоційно-експресивної образності.

Промовисті власні назви не можна відтворювати транскрипцією чи транслітерацією. Тут потрібно орієнтуватись на внутрішню форму промовистої власної назви.

Наприклад, М. Любимов, перекладаючи твори М. Твена, передає ім'я персонажа *Warily* (“обережний, хиткий”) виразом *Ваш'де Паш*: казначея *McFail* (tofail - “терпіти невдачу”) називає *Макпромах*: професора- ядерника *McFission* (fission- вибух) перекладач називає *Мактрах*.

Назва тексту *The Trickle and Dried Up Oil Corporation* перекладається як “ТёкОйл Да Вытек”, де обігруються англійські *trickle* - “струмок” та *dried*- “сухий”.

У романі “Ярмарок марнослава” Теккерея героїня носить ім'я БеккіШари {англ. sharp- “проноза”, рос. проныра). На думку Нори Галь, у перекладі замість транскрипції - *Шарп* - потрібно було б вжити рос. *В остро*, бо це передає особливості поведінки персонажа.

Натрапляючи на промовисті власні назви, перекладач опиняється перед вибором: якщо він хоче зберегти тональність іншої мови, то вдається до транскрипції чи транслітерації; коли вважає за потрібне відтворити художню функцію промовистого імені, то використовує внутрішню форму.

Наприклад, якщо в українському перекладі “Дон Жуана” Дж. Байрона передати ім'я слуги Дон Жуана як *Лепорелло*, буде досягнуто перше

завдання, коли використаємо внутрішню форму, спираючись на *лат. (eros, leporis- заєць* та зменшувальне значення суфікса *-ello*, то вийде *Зайченя*, що відтворить те образне значення, яке автор твору вклав у зміст власної назви. При перекладі промовистих назв близькоспоріднених мов проблема передачі промовистих імен спрощується.

Наприклад, *Цыфиркин, Кутейкин, Фоннізіна; Держиморда* Гоголя; *Молчалин, Скалозуб* Грибєєдова; *Декабрюхов* Маяковського і в транскрипції будуть носіями сатиричної функції в українському перекладі, як і в оригінальному творі.

Подібне маємо і в перекладі з української на російську. Нема потреби прізвище *Довгочун, Панібудьласка* перекладати як *Длинночихатель, Господинпожалуйста*.

Не можна українізувати, робити Іванами *фр. Жан, англ. Джон, ісп. Хуан, нім.Йоган, італ. Джованні, груз.Вано, маляр.Янош, се/])б. Йован, чех., пол. Ян*. А чому? Тому, що всі ці назви є канонічними, внутрішня форма - *др.-євр. Yohanan*- Ягве (“Бог змилюсердився чи Божа благодать”) вже не виконує образної функції.

А відповідники у кожній мові містять відбиток національного колориту.

Потрібно враховувати різницю між формою канонічного імені, скажімо - *укр. Євдокія, рос. Евдокия* та народно-розмовними відповідниками - *укр. Явдоха, рос. Авдотья*.

Ономастична етимологія враховується і в *топонімічних власних назвах*.

Наприклад, місто на р. Дністер давні русичі називали *Білгород*, потім турки перейменували на *ak körman*- “біла фортеця”, відтворивши внутрішню ((юрму слов’янської назви, і пізніше цю назву почали вживати самі слов’яни - *Акерман*.

Фінська назва *kovisaari* відтворюється як “Березовый остров”.

При перекладі топонімів можуть траплятися свої складності.

Як перекласти *англ. Big Bittern Lake? англ. Bittern - рос. выпь - "болотная птица, издающая звук, похожий на рев"*.

Назва цього птаха в українській мові *бугай*. Але цю назву вжити не годиться, бо українська мова знає ще одного *бугая* - тварину-ссавця парнокопитну.

Тому доводиться вдатись до наближеної назви - теж болотного птаха - *чаплі*.

І тоді вийде: "*Озеро Великої Чаплі*".

У перекладі *хремагонімів*, назв матеріальних предметів, теж доводиться обирати відповідники, виходячи із завдання - що відтворити - форму чи внутрішній зміст.

Наприклад, космічний американський апарат називаємо за допомогою транскрипції – *Ліскавері* (*англ. Discovery*), залишаючи нез'ясованим зміст - "*Відкриття*", або *Ranger - Рейнджер*, а не "*Розвідник*".

Так само і при перекладі назв установ, організацій.

В одному випадку вдаємося до транскрипції – *Standard Vacuum Oil Company* - "Стандарт Вакуум Ойл Компані", в іншому - до перекладу змісту: *Kemsley Newspapers Limited*- "Кемзлі Газетний Концерн".

Переклад *зоонімів*, власних назв тварин, можна проілюструвати на матеріалі оповідання А. Чехова "Лошадиная фамилия", де вжито понад сорок назв, що мають спільний "конячий" зміст - *Жеребцов, Копытин, Рысистый, Лошадевич*. А пошукуване прізвище мало тільки дотичне відношення до "конячого" змісту - *Овсов*.

Отже, відтворення власних назв оригіналу в перекладі здійснюється різними способами, залежно від характеру текстів і функції власних назв у цих текстах.

1.2.2. Переклад фразеологізмів

У процесі комунікації слова, поєднуючись із іншими словами, утворюють словосполучення, що, ставши складовими речення, виступають своєрідними

«блоками перекладу». Через специфіку структури та змісту особливе місце серед них займають переосмислені словосполучення, відомі як фразеологічні одиниці (ФО), або фразеологізми. Через свою специфіку фразеологізми є актуальним предметом перекладознавства. Р. П. Зорівчак, яка здійснила класифікацію фразеологізмів, першою звернула увагу на міжсистемний характер фразеологізмів, що становлять певний рівень мови, та відповідні особливості їх перекладу. Проте наразі дещо змінилася дослідницька парадигма. Структурну концепцію фразеологізмів має невідворотно змінити постструктурна, чи постнеокласична, що, ґрунтуючись на взаємопроникній синергії та емерджентності об'єкта дослідження і цілісності його розгляду (голістичності), може внести нові корективи у предмет аналізу. Цілісність тексту, за сучасним постнеокласичним підходом, що пояснює напрямки системного саморозвитку, зумовлюється саме «над системними» властивостями сукупної адаптивної системи як поєднання різноструктурованих об'єктів (у т. ч. певних словосполучень) у цьому тексті. Це властивості (цілісність, синергія, динамічність, симетричність, ергономічність тощо), реалізація яких у переосмислених словосполученнях унаслідок взаємодії різноструктурованих підсистем перевищує суму окремих складових елементів. Кожна із цих властивостей має певну спеціалізацію – симетричність і засвідчує організаційну співвіднесеність серед складових феномену (наприклад, елементів композиції словосполучення), синергія – сукупну взаємодію різнотипних систем (фонетики, семантики, синтаксису, що єднають його компоненти), емерджентність спонукає до виникнення інтегративних якостей, відсутніх у складових (наприклад, завдяки ритмічній побудові словосполучення виникає нагнітання певного настрою), а ергономічність забезпечує необхідну економію зусиль у процесі мовної діяльності тощо. Загалом же ці властивості, що забезпечують через взаємоперехід категорій структурну самоорганізацію та саморегуляцію адаптивної системи, якою є як текст, так і словосполучення, що його творять, допомагають утворювати цілісність цих феноменів, що перебувають у

рухомий

(динамічній)

рівновазі.

Поєднання як одно-, так і різнорівневих елементів системи, що спостерігається у сталих переосмислених словосполученнях, має своїм наслідком різнотипні міжзв'язки *синергетичного* характеру, що лежать в основі сталих словосполучень (фразеологізмів). Це семантична цілісність, або семантична нерозкладність (унаслідок чого значення декількох слів сприймається як єдине ціле); метафоричність нового цілісного значення, що базується на певному образі, який стає внутрішньою формою ФО (наприклад, *повертати голову за сонцем, мов соняшник*, де внутрішньою формою для слова *соняшник* виступає слово *сонце*); різні ступені вмотивованості внутрішньої форми фразеологізму та експресивності; нарізно оформленість ФО (тобто наявність не менше двох повнозначних слів у складі ФО); відносна стійкість структурного складу чи цільність ФО як відтворюваність сполучень, які (за психолінгвістичними експериментами) зберігаються в нашій пам'яті готовими одиницями мови; незначна можливість їх дослівного перекладу іншими мовами.

На цій основі **фразеологізм** – це відносно стійка, соціально зумовлена лексико-граматична єдність двох і більше нарізно оформлених компонентів, граматично організованих за моделлю словосполучення чи речення, що виражає на основі (часто й стертого) образу цілісне переосмислене значення, яке автоматично відтворюється мовцями як готова до використання одиниця мови.

Сукупність виявлених ознак суттєво вирізняє фразеологізми від слів чи вільних словосполучень, що дає змогу деяким ученим говорити про фразеологічний рівень мови й про фразеологізми як одиницю перекладу. Такий підхід викликає спершу певні сумніви. Традиційно мовні рівні охоплюють свої одиниці саме за типом їх поєднання та функціонування. Ці міркування підтверджують і ті обставини, що фонеми на фонетичному рівні функціонують на основі їх зчеплення в перцептивному потоці морфеми, морфеми на морфологічному рівні – на основі їх поєднання у слові, слова на

лексичному рівні – на основі їх поєднання в синтагмах, синтагми (словосполучення) на синтаксичному рівні – на основі їх поєднання в реченнях, речення на текстовому рівні – на основі їх поєднання в тексті. Проте фразеологізми, що за своєю формою становлять синтагму (словосполучення) синтаксичного рівня, виражають, однак, значення із лексичного рівня та можуть утворювати речення текстового рівня (прислів'я, приказку), тобто вони належать щонайменше до трьох рівнів. У такий спосіб стандартні мовні рівні можна уявити як горизонтальні площини, а фразеологічний – як об'єднувальний вертикальний чи проміжний рівень. Саме це свідчить, на нашу думку, про синергетичну організацію мовної системи, взаємопроникнення елементів якої сприяє її саморозвиткові. Якщо ФО англійської мови виражає точно думку автора і разом з тим не пов'язана з реаліями українського побуту, історії та географії, а дотримування букви оригіналу затемнило б його смисл, то ми маємо право замінити іншомовне прислів'ям українським. Однак «читач всупереч перекладачу наблизиться до нього». Перекладацька практика засвідчує ***п'ять можливих способів перекладу фразеологічних висловів*** (особливо прислів'їв).

I. Дослівна прислівна відповідність (*еквівалент*), коли в перекладній мові є вислів, рівнозначний за змістом (у т. ч. за образом), функцією та стилістичними характеристиками з мовою оригіналу. Як правило, повні еквіваленти можна виявити серед так званих інтернаціональних прислів'їв та крилатих виразів, що мають спільні біблійні чи міфологічні джерела: *укр. Бути чи не бути (англ. to be or not to be, that is the question; нім.: Sein oder nicht sein)*.

II. Часткові прислівні відповідності (*адекватний відповідник*), коли вислів оригіналу еквівалентний вислову перекладного тексту за змістом, функцією та стилістичним забарвленням, відрізняючись своїм образним змістом: *Eile mit Weile – Хто снішить, той людей смішить; Zum Lernen ist niemand alt – Вік живи, вік учись; Die Wahrheit hört man ungerne – Правда очі коле, Heute*

stark, morgen im Sarg – *Сьогодні пан, завтра пропав* тощо.

III. *Калькування*, що дозволяє відтворити національний колорит та реалії. Вислів, що відтворюється майже в дослівній формі, щоправда, без особливої ритмічної та метафоричної організації, засобами мови перекладу, часто супроводжується вставкою: *Ein Kalb darf kein Kalb bleiben* – *Як кажуть, не увесь час теляті телятком бути*; *Ein schwerer Karren fährt langsam* – *У народі кажуть, важкий віз поволі котиться*.

IV. *Псевдоприслівна відповідність*, коли перекладач «винаходить» прислів'я, відтворюючи його зміст і метафоричний смисл, часто з модифікацією та звуко-ритмічною організацією. Стилізований під прислів'я вислів читач має, в ідеальному випадку, сприйняти як прислів'я з рідної мови. Прикладом цього можуть послужити перекладні для німецького мовця прислів'я: *Die Hand bleibt leer, die nach dem Schatten greift* – *Свою тінь не дожнеш*. *Die Katze liegt stumm und still, wenn sie ein Mauschen fangen will* – *Киця лежить тишком, якщо ловить мишку*.

V. *Описовий переказ висловлювання* зводиться до витлумачення вислову через неможливість дослівного калькування, внаслідок чого перекладний текст розчиняється в описі контексту (досл. *Frage dich durch und du kommst nach Kyjiw, d.h. zur ehemaligen Hauptstadt ostslawischer Staaten* – *Всі дороги ведуть до Києва, що був колись столицею східнослов'янських держав*).

Першим способом перекладу фразеологічних одиниць є **фразеологічні еквіваленти (ФОЕ)**. Під ФОН розуміють такі фразеологізми мови друготвору, “які мають однаковий денотативний зміст, сигніфікативне значення, однакову стилістичну характеристику, схожі за лексичним наповненням і граматичною побудовою”.

Формулою перекладу буде така:

$$3_{\text{м}}\text{ФО1} = 3_{\text{м}}\text{ФО1}$$

$$\text{ФОЕ} = \text{ФФ01} = \text{ФФ02}$$

Тобто змістові та формальні компоненти як фразеологічної одиниці мови першотвору, так і ФО друготвору, мають бути однаковими.

Наприклад: *англ.* To take a bull by the horns; *рос.* взять быка за рога; *укр.* взяти бика за роги.

Денотативний зміст цього фразеологізму однаковий - “підкорити собі, рішуче примусити діяти потрібним для себе чином”. Сигніфікативне значення в усіх трьох ФО однакове - воно втілене в предметно- речових назвах - *бик, роги*. Однаковою є і форма - і лексичні одиниці і форми зв’язку між словами, тобто синтаксична побудова.

Подібним чином еквівалентними є ФО: *англ.* To play with a fire; *нім.* Mit dem Feuer spielen; *рос.* играть с огнем; *укр.* грати з вогнем; *болг.* играяси с огъня; *пол.* играя с огъня; *фр.* jouer avec le feu; *англ.* To burn one’s bridges; *рос.* сжечь мосты; *укр.* спалити мости.

І в цих ФО є однаковий зміст - “діяти необачно, необережно”; “рішуче розірвати з минулим; розпрощатися назавжди з чим-небудь”.

Фразеологічних еквівалентів невелика кількість, десь відсотків п’ять.

2. Другим різновидом перекладу ФО є **частковий еквівалент (ФОЕч)**.
нім. Was der Teufel nicht kann erdichten, Das muss ein altes Weib verrichten. -
укр. де чорт не впорається, там жінка наведе лад.

Його формула

$\Phi \text{ ОЕч} \text{ — } \underline{\text{ЗмФО 1 — ЗмФ 02}}$

$\Phi\Phi 01 \sim \Phi\Phi 02$

Тобто зміст обох ФО є тотожним, але форма частково схожа.

Що приклади: *укр.* для милого друга і пола з плуга - *рос.* для милого дружка и сereжка из ушка; *укр.* що написано пером, того не виволочиш волом ~ *рос.* что написано пером, того не вырубишь топором.

У цих випадках при однаковості змісту н тотожності синтаксичної побудови частковим є лексичне наповнення.

3. Наступним способом перекладу ФО є **фразеологічний аналог (ФОА)**.

ФОА - це такі міжмовні фразеологічні відповідники, які є однаковими за змістом, стилістичною характеристикою, але різняться лексичним наповненням і граматичною структурою.

$\Phi_{ПА} = \underline{Зм\Phi\ 01 - Зм\Phi\ 02}$

$\Phi\Phi 01\Phi\Phi\Phi 02 *$

Розглянемо цей різновид на прикладах.

англ. To shoot the bull; *укр.* верзти нісенітницю; *рос.* нести околесицу.

В українському та російському відповідниках немає лексичних компонентів англійської фразеологічної одиниці - “вдарити бика”, зміст ФОІ відтворюється іншими словами.

Подібне спостерігаємо і в прикладах:

англ. When pigs fly (коли поросята полетять); *укр.* коли рак свисне; *рос.* последождичка в четверг;

англ. To be born with the silver spoon in one's mouth за змістом відповідає *укр.* народитися в сорочці - “бути щасливою людиною, яка у всьому має удачу”.

Гірн застосуванні способу ФОЛ потрібно спочатку визначити значення ФО у мові першотвору, а потім віднайти у мові друготвору тотожне за змістом, але відмінне за формою висловлення.

Наприклад: *рос.* куда Макар телят не гонял - “дуже далеко, в небезпечне місце, куди йдеш не за власною волею” перекладається *укр.* де козам роги правлять; *рос.* всякому овощу свое время - *укр.* порою сіно косять; *рос.* ни шьет, ни порет - *укр.* ні кує, ні меле;

англ. Every dog has his day; *рос.* будет и на нашей улице праздник; *укр.* і в наше віконце загляне сонце;

лат. deus ex machina; *укр.* як Пилип з конопель; *рос.* будто с неба свалился;

англ. Out of frying-pan into the fire - “з пательні та в огонь”; *укр.* з-під ринви та на дощ; *рос.* из огня да в полымя; *болг.* от трънта на глог.

У цьому способі замінюється предметний фон, з якого створюється ФОІ на інший предметний фон у Ф02.

Наприклад: *англ.* he always had a left-handed brain (“він завжди мав ліворукий мозок”) має відповідник, що включає інші конкретно предметні назви: *укр.* у нього все через пень-колоду; *рос.* у него все шиворот на выворот.

Тому спроба формувати Ф02 із використанням тих самих складників, що і в ФОІ, призводить до непорозумінь, наприклад, англ. He found his feet в одному із перекладів подано як “он пощупал, на месте ли его ноги” замість “он стал на ноги” у значенні переносному “він відчув, усвідомив власні сили” (Нора Галь, 170).

4 .Наступним способом є **контекстуальне відтворення ФОІ у Ф02.**

У цьому способі здійснюється перебудова форми при зміщенні смислу обох ФО.

Розглянемо приклад:

англ. Out fully commercial women days. Our grandmothers threw their caps over the mills, of course, but by joy, their granddaughters only throw their caps over mills that can raise the wind for them (О.Уайльд).

Підрядник цього тексту має такий вигляд: Дуже розсудливі нинішні жінки. Наші бабусі, бувало, кидали свої очіпки через вітряки, але для розваги. А їхні онучки кидають очіпки через вітряки лише тоді, коли можуть спрямувати вітер для себе.

У цьому буквалістському перекладі не відтворена тонка авторська іронія. Чому? Бо не розкритий переносний зміст тих ФО, що є в автора.

Такими є “кидати очіпки через вітряки” та “спрямовувати вітер для себе”.

За англо-українським словником знаходимо відповідник першого ФО: “порушувати норми моралі; поводити себе легковажно у стосунках з чоловіками, мужчинами”. Тут здійснене прямозначне, раціонально- логічне витлумачення ФО.

Потрібно відшукати такий ФО мовою-2, який би відтворив образний, переносний зміст ФОІ.

Російська перекладачка М. Лоріє дає переклад цього ФО як “пускаться во все тяжкие”.

Другий фразеологізм - *canraisethewindforthem* - вона відтворює як “сначала прикинут что это им дает”.

“Спору нет, нашим бабушкам тоже случалось пускаться во все тяжкие, но их внучки сначала прикинут, что это им дает”.

Це приклад логізації, тут ще не досягнуто необхідної емоційно-експресивної забарвленості.

Перекладачка відшукує вдаліший варіант до першого ФО - “бросать свое доброе имя на ветер”. Завдяки цьому можна пов’язати перший ФО із другим.

Остаточний переклад має такий вигляд:

“Ужас, до чего расчетливы нынешние женщины. Конечно, наши бабушки бывало, пускали свое доброе имя на ветер, но их внучки делают это только тогда, когда ветер дует в нужную им сторону”.

Перекладачка використала ФО “бросать слова на ветер”, тобто “легковажно, безвідповідально ставитись до своїх обіцянок”; “бросать деньги на ветер” - “розтринькувати гроші, не берегти їх”; “ветер на уме” - “о легкомысленном поведении”. I

В другому випадку перекладач орієнтувався на ФО: “держатъ нос по ветру”, “знатъ, куда ветер дует” - “и сообразно располагать свои действия”.

А як бути з українським перекладом? По-перше, можна наслідувати російський спосіб, бо відповідні ФО є і в українській мові. Але можна пошукати й інші, власне українські відповідники.

Наприклад: “киви-морги грати”; “пускаться берега”.

I відповідно підшукувати належний вислів і для другого ФО.

Наприклад - “теж у киви-морги грають, коли звучить обнадійлива музика”; “теж пускаються берега, коли на ньому є привабливі і затишні курені” (або хатки з лободи).

Потрібно створити такий відповідник, який би не змінював тональності уайльдівського тексту. Це має бути м'який гумор, прихильний до жіночої особистості жарт. Він має не висміювати вади поведінки осіб прекрасної статі, а легенько підсміюватися на людськими слабостями. З

Але при цьому підкреслюється безкорисливість бабусь, які кидали] добре ім'я на вітер задля розваги, забавки, не всерйоз, тоді як онучки і роблять це з корисливою метою.

Переклад може бути приблизно такий:

“Жах, до чого завбачливі нинішні жінки. Наші бабусі дозволяли З собі, звичайно, стрибати у гречку, але для забавки, їхні ж онучки тільки і тоді стрибають у гречку, коли вона дає добрий врожай”. j

5. Фразеологічні одиниці можуть відтворюватись шляхом калькування.

Прикладом може бути запозичений із французької мови вислів:

Il n'est pas dans son assiette - *укр.* він не в своїй тарілці (не в жгуморі). .

Рос. “говорить сквозь шляпу”; *укр.* “говорити крізь капелюх” є калькою з *англ.* To talk through one's hat (*рос.* “нести околесицу”; І *укр.* “верзти нісенітницю”); *укр.* “точка зору” є калькою *фр.* “point de vue”.

Чимало крилатих висловів засвоєно послівним перекладом. Наприклад афоризм французького вченого Ж.Бюфона *фр.* *Le style e'est l'home* передається як “стиль - це людина”: *лат.* *Omnia mea mecum porto* відтворюється: все моє ношу з собою”, афоризм римського письменника Вегеція - *лат.* *Si vis pacem, para bellum* - має вигляд і “коли хочеш миру, готуйся до війни”.

6. Відтворюватись фразеологічні вислови можуть і за допомогою **описового витлумачення**.

При цьому передається лише логіко-понятійний смисл ФОІ.

Прикладом можуть слугувати англійські відповідники до фразеологічних одиниць у творах Т.Шевченка.

Наприклад, “з торбою ходити” передано як *to be a beggar* - (“бути жебраком”); “на паницину ходити” – *slaved on the estate* (“бути рабом у маєтку”); Шевченкове “Пішов москаль у Туреччину, Катрусю покрили” - передано поширеним описом: “A kerchief over her braids then placed to show she's not a maid” - тобто “накрили її коси хусткою на знак того, що вона не дівчина”.

У Шевченка: “Катерина заспівала Гриця” - в англійському відтворенні: And sings such mournful song (“і співає тужливу пісню”).

Цей спосіб докладно описано у дослідженнях Р. Зорівчак.

Такий спосіб не відтворює емоційно-експресивне зображення фразеологічної реальності першотвору.

Отже, відтворення фразеологізмів першотвору в перекладі здійснюється різними способами, виходячи із тієї ролі, яку вони відіграють, та враховуючи характер текстів.

Однією з помилок перекладу ФО є сприйняття фразеологізму у мові першотвору як вільного словосполучення із самостійним, прямим значенням слів-компонентів, що входять до його складу.

Наприклад, в англійській мові є фразеологічна єдність *To catch a crab*. Цей вислів може мати пряме значення - “впіймати краба”*, а також переносне, фразеологічне “зазнати невдачі”.

К. Чуковський у праці “Высокое искусство” наводить помилку лондонського кореспондента німецької газети, котрий, розповідаючи про невдачу спортсмена-весляра, витлумачив вислів *to catch a crab* у такий спосіб: “краб зачепився за весло”. А треба було сказати: “веслувальник зробив невдалий рух веслом, глибоко зануливши його в воду”, тобто “зазнав невдачі”.

Подібний тип помилки у перекладі фразеологізмів Чуковський називає “крабами” (Чуковский, 14).

У російській мові є фразеологізм “среда заела” у значенні “потрапити у несприятливі зовнішні обставини”.

У п’єсі А. Чехова “Иванов” є вислів: “ -Тебя, брат, заела среда”. Англійський перекладач дає такий відповідник (у зворотному перекладі): “Ты встал в этот день (должно быть в среду) не той ногой с кровати “.

У цьому перекладі слово *среда* відтворено як прямозначне, крім того, безпідставно вжито у тексті першотвору фразеологізм “встать не на ту ногу”.

Загалом при перекладі фразеологізмів треба керуватись порадою досвідчених перекладознавців: “Ідіоми треба перекладати в різні способи, залежно від тексту і від самої ідіоми в кожному конкретному випадку” (Кундзіч, 297).

Якщо на переклад немодифікованих фразеологізмів виробився певний алгоритм, то їх текстова модифікація (переважно для зближення із живою мовою, пожвавлення дії та посилення образного сприйняття) відбувається за рахунок надсистемних властивостей, що виникають у процесі модифікації. Прикладом прояву таких надсистемних властивостей послужить рекламний текст німецького інтернет-банку: *Sie zahlen nur bis 3, wir aber – 5%* (на зображенні мішень, у центрі якої цифра 5). Уважний аналіз тексту засвідчив, що той спирається на алюзії щонайменше трьох типів: на фразеологізм «мати низькі інтелектуальні задатки: рахувати лише до трьох», яким критикується діяльність конкуруючих банків; на афористичному вислові Ф. Шиллера про влучність кидків, які робить доля; на інформації про нагородження перших вкладників інтернет-банку пам’ятним даром (із дорогою металевою основою). У такий спосіб рекламна стратегія досягається за рахунок використання симетрії (поєднання надпису, малюнка, інструкції), синергії та ергономічності складових (звучна лексика, синтаксично стисла форма вислову), емерджентності висловлювання, коли завдяки використанню різнотипних алюзій досягається залучення потенціальних клієнтів. Спираючись на ці спостереження, авторський переклад зачепив дещо інший тип алюзій: *«Вони вміють рахувати не більше, ніж до трьох, а ми нараховуємо цілих 5%! І в яблучко!»*. Урахування фразеологічних модифікацій, основою яких служать, увиразнюючи міжсистемні зв’язки, різнотипні алюзії, стає одним із надзавдань сучасного перекладознавця. Як бачимо, при відтворенні тексту відношення еквівалентності (відповідності) необхідно встановити не лише між аналогічними рівнями текстів оригіналу та перекладу (від рівня знаків до рівня цілей комунікації), а й між різними рівнями. Тому структурна концепція перекладу

фразеологізмів, що ґрунтується на зверненні до образу, значення та стилю, розкриває лише певні сторони функціонування лінгвістичного механізму перекладу і має обмежену пояснювальну силу без звернення до багаторівневих міжкультурних алюзій.

Питання для самоконтролю

1. Розтлумачте поняття лінгвоетнічного бар'єра.
2. Що розуміють під реаліями? Як передати значення реалії цільовою мовою?
3. Власні назви, типологія та способи перекладу.
4. Промовисті власні назви та особливості перекладу.
5. Топонімічні власні назви.
6. Сталі словосполучення у перекладі.
7. Логіко-понятійні словосполучення.
8. Фразеологічні еквіваленти.
9. ФО частові еквіваленти.
10. ФО-аналоги
11. Контекстуальні відповідники.
12. ФО1 у ФО2.
13. Відтворення ФО калькуванням.
14. Відтворення ФО описовим витлумаченням.
15. Прокоментуйте етапи подолання лінгвоетнічного бар'єра.

2. Міжкультурна комунікація і переклад.

2.1. Явище позитивної ввічливості

Текст як знак певної культури знаходиться в складних відносинах з культурним контекстом минулого, теперішнього і майбутнього. Під час вивчення взаємодії різних текстів вивчаються інтер- та інтракультурні діалоги, особливості їх побудови. Багаторівнева ментальна освіта втілює в собі когнітивні, емоційні, соціальні образи представників певної лінгвокультурної спільності. Оскільки текстовий вплив досягає максимального ефекту за наявності у співбесідників спільного соціального досвіду і професійних знань, то як важливий аспект навчання перекладу виступає формування когнітивної бази у сприймачів нової культури. Важливу роль у перекладі відіграють нетекстові комунікативні фактори. З одного боку, вони можуть створювати ефект, відомий як гіпноз екзотичності будь-якого чужомовного тексту, що сприймається часом гостріше рідної мови і може здатися поетичнішим, звучнішим і образнішим, ніж є насправді. З іншого боку, нетекстові комунікативні фактори, позавербальна інформація тексту можуть призвести до міжкультурних непорозумінь, серед яких перекладачеві доводиться мати справу з тематичними, мотиваційними, ситуативними, естетичними чинниками.

Шляхи розв'язання міжкультурних непорозумінь, що становлять ключову галузь теорії міжкультурної комунікації, без сумніву, допомагають вирішувати проблему подолання труднощів у перекладі. Передбачається, що перекладачі орієнтуються в типології міжкультурних непорозумінь, бачать різницю не лише в різноманітних культурно-специфічних смислах, а й у їх відтінках.

Зразки поведінки по-різному осмислюються носіями різних культур. Коли при обговоренні майбутньої кооперації між німецькими і французькими партнерами сторони домовляються підготувати до першої зустрічі *KONZEPT* (концепцію) можливих сфер співробітництва, нерідко буває так, що німецька сторона приїздить на неї з ретельно опрацьованими, письмово задокументованими поданнями, в той час як французи представляють свій

CONCEPT у вигляді первісної основи для сумісного «мозкового штурму». Німецькою мовою подається структурована заготовка, а французькою – систематизація попередніх міркувань. Текст як форма репрезентації інтеркультурних цінностей, як елемент міжкультурної комунікації виступає посередником між носіями різних культур. Професіонали, які використовують у своїй основній діяльності спеціальну літературу іноземною мовою, найбільш успішні, їх прогресуючий професійний інтерес неминуче перехрещується з майстерністю перекладача і практичним застосуванням навичок реферативного перекладу. Для них іноземна мова реально є засобом підвищення професійної компетенції. Якщо в тексті порушується культурно-специфічна тема, то в ньому, як правило, домінує й відповідна лексика, яка потребує значної уваги тлумача. Непорозуміння можуть викликати і стилістичні засоби типу пародії та алюзії. Щоб західний читач зрозумів і адекватно переклав, наприклад, твори такого майстра літературних алюзій, як В. Аксьонов, інтуїції недостатньо, потрібно знати російську літературну класику. Насиченість текстів В. Аксьонова маркерами інтертекстуальності ставить перекладача в залежність від текстів, які були прочитані ним раніше. Кожне слово (кожен знак) тексту виходить за його межі. Будь-яке розуміння є співвіднесенням даного тексту з іншими текстами.

Інформаційна лакуна, яка виникає в процесі текстової комунікації, заповнюється на основі соціально-культурного досвіду індивіда. Чим більший у студентів обсяг знань соціально-історичного і культурного контекстів іншомовної спільності, тим вищий ступінь заповнення лакун. Окрім вияву специфічних національно-мовних картин світу, **міжкультурна комунікація** характеризується цілим рядом особливостей, що роблять її відмітною від монокультурної комунікації. Ці чинники мають лінгвістичний та екстралінгвістичний характер. До них відносять реалії – назви об'єктів і процесів, характерних для життя певної лінгвокультурної спільноти:

1) *традиції, звичаї, обряди, свята:*

e. g. Halloween (both in the UK and the USA)

Thanksgiving Day (in the USA)

Bonfire Night (in the UK only)

Speech Day (at schools)

Good Friday – Страсна П'ятниця

Palm Sunday – Вербна Неділя;

2) *назви історичних та архітектурних пам'яток, площ, вулиць, фірм, періодичних видань, міфічних персонажів та імена національних героїв і діячів:*

e. g. Westminster, Mansion House, White House, Downing Street, Whitehall, St. Nicholas, Santa, Georgie Porgie, Jack Horner (from "Nursery Rhymes"), Дід Мороз і Снігуронька;

3) *побутова культура, пов'язана з національними традиціями, мовним етикетом:*

e. g. Not at all

Don't mention it (BE)

You are welcome

Any time (AE)

Mind the step (BE)

Watch your step (AE);

4) *повсякденні назви об'єктів, рис поведінки, звички, рухи, жести, міміка:*

e. g. типowo англійське поняття "privacy".

Потрібно розрізняти і національно-варіантні особливості у називанні різних об'єктів:

BE	Notice	board	AE	bulletin	board
	card	index		card	catalog
	noughts and crosses			tick-tack-toe	

<i>fog</i>	<i>lamp</i>	<i>fog</i>	<i>light</i>
<i>Sod's</i>	<i>Law</i>	<i>Murphy's</i>	<i>Law</i>
<i>press stud</i>		<i>snap fastener</i>	

5) культурна специфіка у мові, особливо у фразеології, висловах, прислів'ях, порівняннях:

e.g. *I don't think I'll go there.*

Old Glory (одна з назв американського прапора поряд із «*Stars and Stripes*»).

В умовах міжкультурної комунікації реалії можуть створювати перешкоди через певні «лакуни» (міжкультурну асиметрію), що особливо чітко виявляється в певних дискурсах і заслуговує на подальше вивчення. Будь-який переклад є процесом інтерпретації чи вторинного породження тексту / дискурсу у різних галузях людської діяльності. У цьому плані важливими факторами є жанрово-стилістичні, комунікативно-прагматичні особливості тексту, проекція авторського тексту на іншу культуру, особистісні фактори щодо автора тексту, його світоглядне і творче кредо у контексті культури, що сприймається, та власне професійні якості перекладача.

Окремо взятий акт перекладу завжди не позбавлений суб'єктивно-індивідуальних рис і є частковим випадком реалізації перекладацької компетенції (сюди входять володіння мовами, творчі здібності, обсяг соціокультурологічної обізнаності). Перекладачі є представниками однієї національно-лінгвокультурної спільноти і, відповідно, повинні мати певну когнітивну базу, тобто певним чином структуровану сукупність необхідних обов'язкових знань як своєї, так і іншої національно-культурної спільноти, адже ними володіють носії цих мов, і ці сукупності виливаються в специфічний національно-культурний менталітет. У кожному акті комунікації перекладач фактично є посередником у діалозі культур. Перекладацька компетентність – це лінгвістична, семантична, інтерпретативна, текстова, міжкультурна компетентність.

Знання про суспільство і культуру народу, мова якого вивчається, є надзвичайно важливими для загальної культури сучасної людини. Характерні риси європейського суспільства та його мови і культури можуть бути пов'язані:

1. з повсякденним життям, наприклад: їжа та напої, години прийняття їжі, поведінка за столом; робота (розклад, перерви, відпустки, звичаї, традиції); дозвілля (вільний час, заняття різними видами мистецтва, спорту, активне і пасивне дозвілля, засоби зв'язку і масової інформації тощо);

2. з умовами життя, наприклад: житлові умови в місті й селі; рівні життя (регіональні, соціально-групові й етнічні варіанти); соціальний захист і забезпечення населення, охорона здоров'я;

3. з міжособистісними відносинами й стосунками в сім'ї й суспільстві: соціальна структура та взаємовідносини між класами; сімейна структура та взаємовідносини в сім'ї; статеві стосунки; стосунки між поколіннями; трудові взаємовідносини; стосунки з поліцією, офіційними органами і т. д., взаємовідносини між політичними та релігійно-конфесійними групами;

4. із цінностями, поглядами та ідеалами, поведінкою за такими параметрами: суспільний клас; суспільно-професійні групи (ремісники та робітники, службовці, університетські й кадрові працівники у різних установах); майно (прибутки та спадщина); соціальне забезпечення; установи; історія (основні події й факти); традиції та зміни в них; національні культури; меншості (етнічні, релігійні); національна самобутність; політика; мистецтво (музика, образотворче мистецтво, театр, народна музика і пісня, танці і т. д.); ремісництво й ручна праця (в'язання, вишивання, ткацтво, плетіння гачком, плетіння кошиків, деревообробка); релігія; спорт; гумор; хобі (фотографія, садівництво, харчування, колекціонування і тощо);

5. з мовою тіла: знання правил пристойної поведінки, загальноприйнятих жестів, які входять до соціокультурної компетенції;

б. з етикетно-ритуальною поведінкою: правила поведінки та хорошого тону, пов'язані з бесідою, одягом, пунктуальністю під час візитів, подарунками, напоями та їжею і т. ін.; поведінка, пов'язана з релігійною практикою і ритуалами; поведінка аудиторії та глядача на концерті, виставі, виставці, у музеї, на зборах, конференціях, презентаціях, на балах, вечірках, дискотеках, у кафе та ресторани й т. д.

В основі міжкультурної свідомості лежать усвідомлення регіональних та соціальних відмінностей цих двох світів. Соціолінгвістичний компонент входить до лінгвістичного аспекту соціокультурної компетенції. Маркери соціальних стосунків дуже відрізняються у різних мовах та культурах, вони залежать від таких чинників, як соціальний та віковий статус співрозмовників, близькість стосунків, реєстр мовлення тощо. Наприклад, вживання та вибір форми привітання під час зустрічі (*Good morning! Good afternoon! Good evening! Hello! Hi! Morning!*); вживання та вибір форми привітання під час знайомства (*How do you do? Hi! Hello! Glad to see you! Delighted!*); вживання та вибір форми звертання: офіційна (*My Lord! Your Grace! Your Majesty!*), формальна (*Ladies and Gentlemen! Sir, Madam, Miss, Mr. Fox, Mrs. Fox, Ms. Fox, Dr. Philips, Professor Higgins, Lord Justice*), неформальна (*John! Peter! Ann! Susan! Young man! Young lady!*), фамільярна, інтимна (*look here, dear; my dear; darling; my love, my life honey, my dear fellow*), авторитарна (лише прізвище, *e.g. I say, Smith*), агресивна (*Johnson, You (there)! Listen you!*); вживання та вибір вигуків (*You stupid idiot! You know, Tom, you are...!*); вживання та вибір форм при висловленні співчуття, жалю (*I am so sorry to hear that. It's a pity.*); вживання та вибір форм при висловленні згоди чи незгоди (*I agree with you. I couldn't agree more*); вживання та вибір форм при висловленні захоплення чи скарги (*What a pleasure! How marvelous! What a shame! How awful! I'd like to see the manager, please. Perhaps you could... There seems to be a mistake in my bill*); вживання та вибір форм під час прощання (*Good-bye! Bye! See you later! See you soon! See you! Take care! Look after yourself!*)

Соціолінгвістична компетенція передбачає також знання правил ввічливості та вміння їх дотримуватися. Позитивна ввічливість передбачає такі вміння: виявити інтерес до стану здоров'я, стану справ (*How are you today? How's life? How are you getting on?*); співчувати й співпереживати (*I'm sorry to hear that... Let's hope for the best*); висловити вдячність, захоплення, захват (*I'm so glad you were able to come. Thank you for your kindness. It's so nice of you. It's the best.... I've seen (had)*). «Вимушена» ввічливість передбачає такі вміння: уникати проявів влади, прямих наказів, прямої незгоди (*Could you ...? Would you mind ...? Is it all right if ...? Why don't you try...?*); висловити вибачення, шкода (*I'm sorry to say but... it's not so. I'm afraid you are wrong.*); уникати прямого висловлення негативних емоцій і ставлень (*You are so very much changed. I hope you are well, Mr. Brown? Anything wrong?*); доречне вживання типових фраз увічливості та відповіді на них («*Please*», «*Here you are*», «*Thank you*», «*Thanks*», «*Don't mention it*», «*It's my pleasure*», «*You are welcome*»).

Потрібно вміти розпізнавати та доречно реагувати на невивічливість, навмисне ігнорування правил ввічливості як у ситуаціях безпосереднього спілкування, так і під час роботи над текстом прозового чи драматичного твору. Перекладач повинен вміти інтерпретувати мовленнєву поведінку персонажів та дійових осіб, наприклад, висловів надмірної різкості та відвертості, вираження презирства чи зневаги (*Listen you, there!*), вимоги та докору (*You ought to have been more modest. You could work better*), гніву та нетерпіння (*Can't you ever learn/do..?*), демонстрації зневаги і зверхності (*You are good for nothing!*). При перекладі українською мовою потрібно уважно добирати адекватні засоби передачі подібних випадків ігнорування правил ввічливості.

До соціолінгвокультурної компетенції входять також знання виразів народної мудрості, сталих виразів та відомих усім носіям даної культури афоризмів. Тому під час вивчення іноземної мови особливо увагу необхідно звертати на вивчення прислів'їв та приказок національно-самобутнього характеру, напр.:

No news is good news. Practice makes perfect. To carry coal to Newcastle. All work and no play make Jack a dull boy. Every dog has his day. The proof of the pudding is in the eating. The spirit is willing but the flesh is weak (The Bible). Cowards die many times before their deaths (William Shakespeare). Fools risk in where angels fear to tread (Alexander Pope). The Monarch reigns but does not rule; сталих виразів, характерних для висловлень про погоду, місцевість, компаративні фрази, наприклад: *It's raining cats and dogs. It never rains but it pours. The Black Country; the Emerald Isle; as sober as a judge; as drunk as a lord; as changeable as weather; as happy as a lark,* а також виразів про стосунки і ставлення людей, наприклад: *Actions speak louder than words. All is not gold that glitters. Even a cat may look at the king. He who pays the piper calls the time; to be born with a silver spoon in his mouth,* про цінності у їх житті, наприклад: *Time is money. Time and tide wait for no man. Money talks. A penny saved is a penny gained,* про особливості національної поведінки, наприклад: *To call a spade a spade. You can't have your cake and eat. Do as you would be done by. Beggars cannot be choosers. Don't put all your eggs into one basket. You scratch my back and I'll scratch yours.* У наші дні рекламні висловлювання по телебаченню чи радіо або тексти навіть на одязі, оголошення та лозунги на робочих місцях виконують саме цю функцію. (Напр. *You name it – we have it! Keep smiling! Keep your spirits up! Don't worry! Be happy! Care killed a cat, not work! Phone us and we're there! Cheers!*)

Необхідно усвідомлювати і дотримуватися реєстру мовлення як компонента соціолінгвокультурної компетенції, наприклад, розрізняти: офіційний стиль, пор.: *Pray Silence for His Worship the Mayor!* формальний стиль, пор.: *May we now come to order, please?* нейтральний стиль, пор.: *Shall we begin?* неформальний стиль, напр.: *Right, what about making a start?* фамільярний, розмовний стиль, пор.: *O. K. Let's get going,* інтимний стиль, пор.: *Ready, dear? Get going, darling? Start, honey?* Соціолінгвістична компетенція передбачає також здатність розпізнавати

лінгвістичні особливості суспільного класу, регіонального та національного походження, професійної групи тощо. Сюди входять як лексичні, так і граматичні особливості («*pavement*» (BE) і «*sidewalk*» (AE); «*lift*» (BE) і «*elevator*» (AE) «*I ain't seen nothing*» – «*I haven't seen anything*»), фонологічні особливості вимови, ритму, паралінгвістичні та корпоральні особливості. В умовах міжкультурної комунікації домінуюча комунікативна схема перекладу вимагає пошуку динамічної еквівалентності, якої можна досягти за належної перекладацької компетенції. Її важливим компонентом є соціокультурна компетенція, яка робить перекладача ключовою фігурою у діалозі культур.

Питання для самоконтролю

1. Яку роль у перекладі відіграють нетекстові комунікативні фактори?
2. З чим можуть бути пов'язані характерні риси європейського суспільства та його мови і культури ?
3. Які компоненти входять до соціолінгвокультурної компетенції?
4. Що передбачає соціолінгвістична компетенція?

II. Практичні завдання

1. Здійснити коментований переклад українською мовою іноземних дієприкметників, не вживаючи підрядних означальних речень із сполучниками *що, який*.

1.1.

1. Дремлющий немо младенческий мир художника. 2. Художник — творящее существо. 3. У Чехова звенящая сладко безнадёжная грусть. 4. Спивающийся городской обыватель, тихо плачущий по неосуществимым мечтам. 5. Из бродящего чувства жизни выпирали чудачки, не существовавшие раньше. 6 .

Гений, творящий молодость. 7. Находившиеся под властью помещиков, крестьяне были крепостными. 9. Постоянно ищущий художник с трудом напяливает на себя эту леденящую маску, глядящую пощады не знающими глазами поверх суеты, — на высокую цель. 10. Я не застал друга дома, просившего зайти за ним. 11. Этих пространных слов, этой патетики, этой крайней неожиданности как раз и ждала уставшая до бесчувствия от самое себя трудно осмысливаемая действительность. 12. Мечтавший о жизни, полной волнуемых предчувствий. 13. Удивительные черты её лица, напоминающие тайну неизгладимо волнующих, хотя простых слов, предстали теперь в свете его взгляда. 14. Мелькающая любовь, цветущая свиданием и разлукой. 15. Думающие глаза. 16. Вся работа была пыткой, требующей пристального внимания. 17. О плавающих, путешествующих, болеющих, страдающих и пленённых. 18. Было видно пылающий уголь. 19. Говорящее напряжение глаз. 20 . Вьющиеся растения. 21. Дремлющий от жары двор. 22. Эту беззастенчивую исповедь она произнесла с грациозной простотой молодой матери, нашёптывающей засыпающему ребёнку сны властелинов. 23. Никто более не кланялся ему, не протягивал руку, не бросал узнающего, здоровающегося взгляда.

1.2. А мы были два ненавидящих друг друга колодника, связанных одной цепью, отравляющих жизнь друг другу и старающихся не видеть этого. *(Л. Толстой)*

1.3. Эта немая ласка довела моё волнение до зенита предела, едва выносимого сердцем, когда наплыв нервной силы, подобно свистящему в бешеных руках мечу, разрушающему все оковы сознания.

1.4. От ликующих, праздно болтающих, обагряющих руки в крови, уведи меня в стан погибающих/ За великое дело любви. (Некрасов).

1.5. Он увидел стоящего у опушки охотника, поджидающего очередного зайца, выгоняемого из леса яростно оравшими охотниками.

1.6. Синтез структурных моделей (называемых проектными вариантами), удовлетворяющих тем или иным заранее сформулированным ограничениям, занимает центральное место в задачах проектируемых

различных систем.

1.7. A fading flower lay on the table.

1.8. The aria being performed by singer.

1.9. Flowering orchard.

1.10. I see playing children in the garden.

2. Дати коментований переклад з інших мов

2.1. О'Генрі

The Ethics of Pig

On an east-bound train I went into the smoker and found Jefferson Peters, the only man with a brain west of the Wabash River who can use his cerebrum and cerebellum, and medulla oblongata at the same time. Jeff is the line of unillegal graft. He is not to be dreaded by windows and orphans; he is a reducer of surplusage. His favourite disguise is that of the target-bird at which the spend-thrift of the reckless investor may shy a few inconsequential dollars. He is readily vocalized by tobacco; so, with the aid of two thick and easy-burning brevas, I got the story of his latest Autolykan adventure. "In my line of business," said Jeff, "the hardest thing is to find an upright, trustworthy, strictly honorable partner to work a graft with. Some of the best men I over worked with in a swindle would resort to trickery at times. "So, last summer, I thinks I will go over into this section of country where I hear the serpent has not yet entered, and see if I can find a partner naturally gifted with a talent for crime, but not yet contaminated by success.

2.2. The sky changed to a dome of beaten copper, arching close and low, and as if by some evil wizardry, the dome darkened with untimely night, and a tempest rose like the gathered breath of mighty devils and shaped the sea into vast ridges and abysmal valleys. The mast of ebony snapped like a reed in the wind, and the sail was torn asunder, and the helpless vessel pitched headlong in the dark troughs and was hurled upward through veils of blinding foam to the giddy summits of the billows.

2.3. Grand as the watch was, he sometimes looked at it on the sly on account of the old leather strop that he used in place of a chain.

2.4. 1. I was afraid, - said Smike, overjoyed to see his friend again, - that you had fallen into some fresh trouble. 2. The time seemed as long, at last, that I almost feared you were lost. (Діккенс).

2.5. The phase velocity of the wave modulation is less than that of electromagnetic waves in the inmodulated median.

2.6. Her mother with her girlish laugh and the skeleton of the Cleopatra manner, rises in the bed.

2.7. To find affinities in objects in which no brotherhood exists for passive minds.

2.8. You answer to the name of Ernest. You look like if your name was Ernest. You are the most earnest-looking person I ever saw in my life.

2.9. For simple situations design of an network can be very simple.

2.10. So how you design your network and select the technology to use? Certain things are fixed. Such as the geography of your company.

2.11. Her bed wasn't slept in.

3. Вжити антонімічний переклад

3.1. Without this scheme the failure frequensy would be unknown.

4. Здійснити переклад віршів

4.1 Ты хочешь, девочка-луна,
Скользящая в просторах неба,
Отведать горнего вина
И нашего земного хлеба.
Однажды золотая сеть
Покровом розовым одела
Так непривыкшее гореть
Твоё медлительное тело.
Вкусив таинственную смесь

Лебеды и не искать следа.
Со снопом волос твоих овсяных
Отоснилась ты мне навсегда.
(С. Есенин)

4.3 Ich weiß nicht, was soll es bedeuten,

Daß ich so traurig bin;
Ein Märchen aus alten Zeiten,
Das kommt mir nicht aus dem Sinn.
Die Luft ist kühl und es dunkelt,
Und ruhig fließt der Rhein;
Der Gipfel des Berges funkelt
Im Abendsonnenschein.
Die schönste Jungfrau sitzet
Dort oben wunderbar,
Ihr goldnes Geschmeide blitzet,
Sie kämmt ihr goldenes Haar.
Sie kämmt es mit goldenem Kamme
Und singt ein Lied dabei;
Das hat eine wundersame,
Gewaltige Melodei.
Den Schiffer im kleinen Schiffe
Ergreift es mit wildem Weh;
Er schaut nicht die Felsenriffe,
Er schaut nur hinauf in die Höh.

Ich glaube, die Wellen verschlingen
Am Ende Schiffer und Kahn;
Und das hat mit ihrem Singen
Die Lore-Lei getan.

4.4 Hear the sledges with the bells, -

Silver bells!
What a world of merriment
their melody foretells!

How they tinkle, tinkle, tinkle,
In the ice air of night!
While the stars that oversprinkle
All the heavens, seem to twinkle
With crystalline delight
Keeping time, time, time
In a sort of Runic rhyme
To the tintinnabulation that so
musically wells
From the bells, bells, bells, bells,
Bells, bells, bells, -
From the jingling and
the tingling of the bells.

5. Дати переклад ФО, вживаючи належні способи відтворення

5.1 Buy a white horse.

5.2 Cook smb's goose.

5.3 Even a blind hen sometimes finds a grain of corn.

5.4 Auch ein blindes Huhn findet mal ein Korn.

5.5 Einem geschenkten Yaul sieht man nicht ins Maul.

5.6 Don't look a gift horse in the mouth.

5.7 Even walls have ears.

5.8 Auch Wände haben Ohren.

5.9 Treu wie ein Hund.

5.10 Loyal as a dog.

5.11 When pigs fly.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Калинина В. Д. Теория и практика перевода : курс лекцій / В. Д. Калинина. – М. : Изд-во РУДН, 2008. – 179 с.
2. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми / В. І. Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 576 с.
3. Карабан В. І. Переклад з української мови на англійську мову : навчальний посібник-довідник / В. І. Карабан, Дж. Мейс. – Вінниця : Нова Книга, 2003. – 608 с.
4. Кияк Т. Р. Форма і зміст мовного знака / Т. Р. Кияк // Вісник ХНУ. – 2004. – № 635. – С. 75–78.
5. Кияк Т. Р. Теорія та практика перекладу (німецька мова): підручник / Т. Р. Кияк, О. Д. Огуй, А. М. Наumenко. – Вінниця : Нова Книга, 2006. – 592 с.
6. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / В. Н. Комиссаров. – М. : Высшая школа, 1990. – 254 с.
7. Комиссаров В. Н. Практикум по переводу с английского языка на русский / В. Н. Комиссаров, А. Л. Коралова. – М. : Высшая школа, 1990. – 127 с.
8. Краснова Л. В. До проблеми аналізу та інтерпретації художнього твору / Л. В. Краснова. – Дрогобич : ТзОВ «Вимір», 1997. – 147 с.
9. Кухаренко В. А. Интерпретация текста / В. А. Кухаренко. – М. : Просвещение, 1988. – 192 с.
10. Мірам Г. Є. Основи перекладу: курс лекцій / Г. Є. Мірам. – К. : Ельга, Ніка-Центр, 2003. – 240 с.
11. Міщенко Л. А. Посібник з художнього перекладу до курсу «Теорія і практика перекладу» / Л. А. Міщенко, О. М. Турченко. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 176 с.
12. Пронина Р. Ф. Перевод английской научно-технической литературы / Р. Ф. Пронина. – М. : Высшая школа, 1986. – 175 с.

13. Радчук В. Д. Що таке інтерпретація? / В. Д. Радчук. – К. : КНУ, 1997. – 207 с.
14. Чужакин А. П. Мир перевода – 7. Общая теория перевода и переводческой скорописи / А. П. Чужакин. – М. : Р. Валент, 2002. – 158 с.
15. Korunets I. V. Theory and Practice of Translation / I. V. Korunets. – Vinnutsya : Nova Knyha, 2001. – 448 p.